

WHITEPAPER

Seksuele grensoverschrijding en seksueel geweld

FEITEN EN CIJFERS

Seksueel contact kan om verschillende redenen over een grens gaan. Het kan bijvoorbeeld gaan om uit de hand gelopen experimenteelgedrag van jongeren, of om seks met iemand die dronken is en niet kan aangeven of hij of zij wil. Maar ook om seks met een kind, of om seks waarbij iemand met fysiek geweld of bedreiging wordt gedwongen. Het ongewenste seksuele contact kan bestaan uit aanrakingen, seks via de webcam of verkrachting. Voor al deze verschillende vormen en situaties gebruiken we de overkoepelende term *seksuele grensoverschrijding*. Hieronder kunnen een aantal vormen worden onderscheiden, waaronder seksueel geweld. In dit whitepaper gaan we in op de verschillende betekenissen en geven we een overzicht van de cijfers.

HISTORIE

In de jaren zeventig van de vorige eeuw zette de vrouwenbeweging samen met slachtoffers die niet langer wilden zwijgen het thema op de kaart onder de noemer ‘seksueel geweld’. Langzaam drong het besef door dat vrouwen en kinderen thuis, binnen instellingen en op straat niet altijd veilig zijn. Eerst was er vooral aandacht voor aanranding en verkrachting van vrouwen en seksueel misbruik van kinderen in het gezin.ⁱⁱⁱ In de loop der jaren is door onderzoek duidelijk geworden dat meisjes en vrouwen vaak slachtoffer worden. Daarnaast hebben we steeds meer inzicht gekregen in specifieke groepen, situaties en vormen van seksueel geweld. We weten nu bijvoorbeeld dat mannen en jongens ook slachtoffer worden, dat mensen met een verstandelijke beperking extra risico lopen, en dat seksueel geweld ook voorkomt in de kerk en de jeugdzorg.^{iiii v} We hebben te maken gekregen met relatief nieuwe fenomenen als loverboys en seks via sociale media. Het gaat dus om een verscheidenheid aan gedragingen die verschillen in ernst: van een seksueel getinte opmerking tot aanranding en verkrachting. We gebruiken tegenwoordig daarom liever de term seksuele grensoverschrijding als overkoepelend begrip dan seksueel geweld. Het gebruik van deze termen maakt het mogelijk nuances aan te geven in de mate van grensoverschrijding en verschillende vormen daarvan.

DEFINITIES EN AARD VAN SEKSUELE GRENSOVERSCHRIJDING

Bij een positieve seksuele interactie is sprake van wederzijdse instemming, vrijwilligheid en gelijkwaardigheid. De partners laten elkaar blijken en zijn ook in staat om de ander te laten weten dat ze het seksuele contact willen, er wordt geen (lichamelijke, psychische of andere vormen van) druk of manipulatie uitgeoefend, en geen van de partners heeft een groot overwicht door macht of leeftijd, waarbij de ander afhankelijk is.¹ Voor kinderen en jongeren komt daar bij dat het seksuele gedrag bij de leeftijd en ontwikkeling past, en dat er een niet al te groot leeftijdsverschil is. Meestal wordt een maximaal verschil van 5 jaar aangehouden. We vinden het ook wenselijk om jongeren bij te brengen dat ze respect moeten hebben voor zichzelf en de ander, en geen seks hebben op een plek of in een situatie die een ander kan storen.^{2 v}

Bij *seksuele grensoverschrijding* wordt aan een of meerdere van deze voorwaarden niet voldaan.

Voorbeeld

Als twee kinderen van 6 jaar doktertje spelen, waar ze allebei plezier aan beleven, is dat heel gepast gedrag. Het hoort bij hun seksuele ontwikkeling om nieuwsgierig te zijn naar hoe het lichaam van iemand anders eruit ziet. Bij twee spelende kinderen van 13 en 6 jaar kun je daar vraagtekens bij zetten. Het leeftijdsverschil is dan te groot, waardoor er sprake is van ongelijkwaardigheid.

Seksueel geweld is wat in de wet als aanranding en verkrachting is gedefinieerd, dat wil zeggen penetratie (verkrachting) of andere seksuele handelingen (aanranding) waarbij geweld is gebruikt, dreiging met geweld of gebruik is gemaakt van een situatie of toestand waardoor iemand niet in staat was te weigeren (bijv. door middelengebruik).

Seksueel misbruik is elke vorm van seksuele grensoverschrijding waarbij sprake is van seks tussen een volwassene met een kind omdat hier per definitie sprake is van ongelijkwaardigheid, of andere situaties waarbij misbruik wordt gemaakt van een

¹ Een groot leeftijdsverschil hoeft bij volwassenen geen bezwaar te zijn, net zo min als een verschil in status of sociale klasse.

² De 6 criteria van het Vlaggensysteem om seksueel gedrag van kinderen en jongeren te duiden: instemming, vrijwilligheid, gelijkwaardigheid, respect, leeftijdsadequaat en contextadequaat. Gradaties in de beoordeling van de criteria gebeurt aan de hand van richtlijnen m.b.t. ernst en herhaling van het gedrag.

leeftijds- of machtsverschil, bijvoorbeeld wanneer een leerkracht seks heeft met een leerling of een hulpverlener met een cliënt. Seksueel misbruik van kinderen wordt ook wel *seksuele kindermishandeling* genoemd.

Incest betreft seks tussen familieleden. Dit hoeft niet per se ongewenst of grensoverschrijdend te zijn, bijvoorbeeld wanneer een neef en een nicht een seksuele relatie hebben waar beiden mee instemmen. Incest is dan ook geen goede term om misbruik van kinderen mee aan te duiden. Seksueel contact met een kind gaat echter altijd over een grens, en is seksueel misbruik.

Seksuele intimidatie is verbaal, non-verbaal of fysiek gedrag met een seksuele betekenis dat als doel of gevolg heeft dat de waardigheid van een persoon wordt aangetast, in het bijzonder wanneer een bedreigende, vijandige, beledigende, vernederende of kwetsende situatie wordt gecreëerd (Wet Gelijke behandeling, art. 1a). De term seksuele intimidatie wordt meestal gebruikt in werksituaties, maar het kan overal voorkomen waar mensen samen zijn.

Pedofilie en pedoseksualiteit

Iemand van 16 jaar of ouder die seks heeft met een kind van 13 of jonger is een *pedoseksueel*. Een pedoseksueel is niet hetzelfde als een *pedofiel*. Een pedofiel is iemand die een seksueel verlangen heeft naar kinderen, maar niet per definitie seks heeft met kinderen, bijvoorbeeld omdat hij of zij weet dat dat schadelijk is voor kinderen. Een pedoseksueel is niet altijd pedofiel; hij of zij kan ook seks hebben met een kind uit machtsmisbruik of omdat er geen volwassene beschikbaar is. Natuurlijk kunnen pedofilie en pedoseksualiteit ook samengaan.

Geweld in afhankelijkheidsrelaties

De laatste tijd wordt 'geweld in afhankelijkheidsrelaties' (GIA) gebruikt als overkoepelend begrip voor alle vormen van geweld in huiselijke kring, in professionele setting (zorg- en ondersteuningssector) en in de vrijwillige sector. Kenmerk van dit geweld is de afhankelijkheidsrelatie tussen slachtoffer en pleger. Daarbij kan het gaan om relationele afhankelijkheid (tussen ouders en kinderen, tussen partners en ex-partners of tussen familieleden), om economische afhankelijkheid, om zorgafhankelijkheid of een combinatie daarvan.' (Uit: VWS voortgangsrapportage geweld in afhankelijkheidsrelaties midterm review kindermishandeling, 22 december 2014).

STRAFBAAR

Seksueel geweld en seksueel misbruik zoals hierboven gedefinieerd zijn strafbaar. De wet doet daar uitspraken over (artikelen 239 tot 250 in het Wetboek van Strafrecht). Dat geldt voor:

- **Verkrachting:** seksueel binnendringen van het lichaam (met geslachtsorgaan, vinger, tong³ of voorwerp) onder (dreiging met) geweld of een andere manier, of wanneer iemand bewusteloos of onmachtig is, of een gebrekkige ontwikkeling of stoornis heeft. Dit kan gaan om geslachtsgemeenschap, maar ook om orale of anale seks. Een gewenst seksueel contact kan ook overgaan in een situatie van aanranding of verkrachting. Iedereen mag op ieder moment aangeven dat zij of hij geen seksueel contact meer wil. Dwingt de ander diegene dan toch om door te gaan, dan is sprake van aanranding of verkrachting. Sinds 1991 geldt ook gedwongen seks binnen het huwelijk als aanranding of verkrachting.

³ Tot 2013 was tongzoenen een vorm van verkrachting. Iemand dwingen tot tongzoenen is nog steeds strafbaar maar geldt niet meer als verkrachting.

- **Aanranding:** iemand onder (dreiging met) geweld of anderszins dwingen tot het plegen of dulden van ontuchtige handelingen. Ook dit geldt wanneer iemand bewusteloos of onmachtig is, of een beperking of stoornis heeft.
- Het aanbieden van **porno** aan iemand die jonger is dan 16.
- Het vervaardigen, in bezit hebben of zich toegang verschaffen tot **kinderporno**, dat wil zeggen seksueel getinte afbeeldingen van iemand die kennelijk jonger is dan 18 jaar. Dit geldt ook voor materiaal dat bestaat uit realistische afbeeldingen van een niet bestaand, virtueel kind, de zogenoemde **virtuele kinderporno**.
- **Grooming:** het actief benaderen en verleiden door meerderjarigen van minderjarigen via internet en social networking sites, chatrooms of webcams met als doel seksueel getinte contacten.
- **Schennis van de eerbaarheid:** schending van de seksuele fatsoensnormen jegens anderen in het openbaar of een plaats die toegankelijk is voor jongeren onder de 16.
- Het **plegen van ontucht** (seksueel misbruik) met een eigen (stief)kind, pleegkind, of een andere persoon onder de 18 die aan het gezag onderworpen of aan de waakzaamheid toevertrouwd is, of ontucht met misbruik van gezag of vertrouwen zoals in een hulpverlenerssituatie. Het gaat daarbij onder meer om volwassenen of kinderen die zijn opgenomen of verblijven in een zorginstelling, psychiatrische instelling, gevangenis, ziekenhuis of kindertehuis, door iemand die daar werkt.
- Seks hebben (of ontucht plegen, zoals de Wet stelt) **met een kind jonger dan 16 jaar** is in principe strafbaar, ook als het contact door beiden wordt gewenst. Tussen 12 en 16 jaar geldt echter de **hoorplicht**, dat wil zeggen dat een rechter bij een aanklacht beide partijen moet horen. Een jongen van 17 die seksueel contact heeft met een meisje van 15 dat daar geen bezwaar tegen heeft, zal hoogstwaarschijnlijk geen problemen krijgen met justitie. Seks met een kind jonger dan 12 is altijd strafbaar.
- **Jeugdprostitutie:** iemand onder de 18 jaar verleiden tot prostitutie, of seks hebben met iemand tussen de 16 en 18 die zich beschikbaar stelt voor seks tegen betaling. In 2013 is de Tweede Kamer akkoord gegaan met het wetsvoorstel Regulering prostitutie en bestrijding misstanden seksbranche, waarin de verhoging van de minimumleeftijd voor prostituees van 18 naar 21 jaar gaat. Het is nog niet bekend wanneer de wet in werking treedt.
- Het dwingen tot prostitutie, ook van meerderjarigen, valt onder **mensenhandel** (art. 273f)

VERSCHILLENDE INVALSHOEKEN

Ook niet-strafbaar seksueel gedrag kan grensoverschrijdend zijn. Naast de juridische invalshoek, waarin strafbaar gedrag van plegers wordt beschreven, wordt dan ook vaak een psychologische benadering gehanteerd, die uitgaat van de beleving van het slachtoffer. Dat is belangrijk bij de behandeling van problemen, maar ook in onderzoek wordt daarnaar gekeken. Een derde benadering is de sociologische, waarin seksueel grensoverschrijdend gedrag wordt beschreven in termen van ongelijke machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen.

Voorbeeld van een juridische invalshoek is artikel 242 van het Wetboek van Strafrecht:

'Hij die door geweld of een andere feitelijkheid of bedreiging met geweld of een andere feitelijkheid iemand dwingt tot het ondergaan van handelingen die bestaan uit, of mede bestaan uit, het seksueel binnendringen van het lichaam, wordt als schuldig aan verkrachting gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste twaalf jaren of geldboete van de vijfde categorie.' Het slachtofferschap wordt bepaald door de wet, ook als het seksuele contact van beide kanten gewenst was (bijv. als een meisje van 14 seksueel contact heeft met een man van 40).

Voorbeeld van een psychologische invalshoek:

'Iedere interactie waarin iemand [...] ertoe wordt gedwongen seksuele handelingen te ondergaan of uit te voeren. Onder dwang wordt verstaan iedere situatie waarin het slachtoffer niet het gevoel heeft te kunnen weigeren of zich aan de situatie te kunnen onttrekken. Dwang kan variëren van psychologische druk of chantage tot fysiek geweld.'^{vi} *Andere vormen van afhankelijkheid en machtsmisbruik, zoals economische afhankelijkheid, kunnen hieraan worden toegevoegd.'*^{vii} *Elke vorm van seksueel gedrag dat door de persoon die het ondergaat als ongewenst of gedwongen wordt ervaren, wordt dus als seksueel grensoverschrijdend beschouwd.*

Voorbeeld van een sociologische invalshoek:

'Geweld tegen vrouwen is geworteld in historisch ongelijke machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen; alle vormen van geweld tegen vrouwen schenden en beknotten vrouwen ernstig in het genot van hun mensenrechten en fundamentele vrijheden en vormen voor vrouwen een belangrijke belemmering om hun capaciteiten te kunnen ontplooien.' (Resolutie van de Verenigde Naties (VN), 19 december 2006).

SOCIALE MEDIA

Digitale technieken en apps op smartphones en computers kunnen leiden tot seksueel grensoverschrijdend gedrag. Sexting bestaat uit de Engelse woorden 'sex' en 'texting' en is een verzamelterm voor het maken en versturen van seksueel getinte berichten of pikante foto's en video's, meestal via direct messages of whatsapp. Zolang beide partijen te goeder trouw zijn is er weinig aan de hand, maar als de ontvanger (later) kwade bedoelingen heeft, dan kunnen die foto's en filmpjes gemakkelijk op internet gezet worden. Er is binnen de politie, maar ook binnen het OM een discussie gaande welk vervolgingsbeleid zou moeten worden gehanteerd als het gaat om aldus verspreide foto's/ filmpjes van 18-minners. Formeel gezien is er sprake van het vervaardigen en verspreiden van kinderpornografische afbeeldingen. Formeel gezien zou een minderjarige die (al dan niet vrijwillig) een seksueel/pornografisch getinte foto of film van zichzelf maakt, én verdachte én slachtoffer van een strafbaar feit kunnen zijn. De ontvanger en eventueel latere verspreider van die afbeelding is eveneens te beschouwen als verdachte.

DE CIJFERS

Hieronder volgt een overzicht van een aantal recente studies naar de omvang van seksueel grensoverschrijdend gedrag in Nederland. Bij de beschrijving is de terminologie van de betreffende studies gehanteerd, die kan per onderzoek verschillen. Verder worden verschillende definities, onderzoeksgroepen (leeftijdscategorieën) en vraagstellingen gehanteerd, waardoor de percentages niet per se vergelijkbaar zijn. Rutgers WPF streeft ernaar om in toekomstige studies de vraagstelling zo eenduidig mogelijk te maken.

JONGEREN: SEKS ONDER JE 25E

Dit onderzoek van Rutgers WPF en Soa Aids Nederland wordt gehouden onder jongeren van 12 tot 25 jaar, en is tot nu toe twee keer uitgevoerd: in 2005^{viii} en 2012^{ix}. In 2012 geeft 17% van de meisjes en 5% van de jongens aan dat ze minstens één keer in hun leven zijn gedwongen om seksuele dingen te doen die ze eigenlijk niet wilden. Er is niet gevraagd tot welke seksuele dingen ze zijn gedwongen. De vraag ging nadrukkelijk wel om gedwongen zijn, niet om overhalen of spijt achteraf. Er is geen verschil gevonden met de cijfers van 2005.

JONGEREN EN VOLWASSENEN IN NEDERLAND: SEKSUELE GEZONDHEID IN NEDERLAND 2012 (MONITOR)

Seksuele gezondheid in Nederland is een onderzoek dat Rutgers WPF sinds 2006 ongeveer elke drie jaar uitvoert onder de algemene Nederlandse bevolking van 15 tot 70 jaar. De laatste keer was in 2012.^x In dit onderzoek wordt op verschillende manieren naar het meemaken van seksuele grensoverschrijding en seksueel geweld gevraagd. Eerst wordt een algemene vraag gesteld waarin nog de term 'seksueel geweld' is gebruikt als overkoepelende term. Seksueel geweld is omschreven als '*kwetsende seksuele toenaderingen, ongewenste aanrakingen of gedwongen worden om seksuele dingen te doen of toe te staan, thuis, op straat of op internet, door bekenden of onbekenden*'. Deze vraagstelling is in 2012 gehandhaafd om de resultaten over de jaren heen te kunnen vergelijken.

Met deze vraag wordt de *subjectieve beleving* van het slachtoffer gemeten: de interpretatie kan per persoon verschillen. Op de vraag of mensen dit wel eens hebben meegemaakt, antwoordde 33,3% van de vrouwen en 7,7% van de mannen tussen 19 en 71 jaar in 2012 bevestigend. Het lijkt erop dat dit percentage sinds het eerste onderzoek bij de vrouwen iets is afgenomen; in 2006 was dit cijfer nog 39%.

Naast deze vraag over seksueel geweld kregen respondenten verschillende vormen van seksueel gedrag voorgelegd, met de vraag of iemand dit wel eens bij hun had gedaan tegen hun wil. Dit is gevraagd om meer zicht te krijgen op verschillende vormen van seksuele grensoverschrijding, zonder de termen 'seksueel geweld' of 'verkrachting' in de vraagstelling te gebruiken. Het gedrag is in de vragenlijst zo concreet mogelijk omschreven om bij respondenten verschillen in interpretatie te voorkomen, en geeft dus een objectiever beeld. In 2012 is daarbij een onderscheid gemaakt tussen niet-fysieke en fysieke vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag. Op die manier kon gekeken worden naar elk gedrag afzonderlijk, én naar hoe vaak mensen minstens één van die vormen van seksueel grensoverschrijdend gedrag hadden meegemaakt.

MINSTENS ÉÉN VORM VAN SEKSUELE GRENDOVERSCHRIJDING MINSTENS ÉÉN KEER MEEGEMAAKT (NEDERLANDSE BEVOLKING)*

	Niet-fysiek ooit	Fysiek ooit	Geslachtsgemeenschap tegen de wil ooit	Fysiek voor het 16e jaar
Vrouwen	52,7%	40,3%	14%	16,5%
Mannen	28,9%	12,7%	1,7%	3,4%

Fysiek: (zoenen, aanraken, aftrekken of vingeren, orale seks, anale seks en geslachtsgemeenschap)

Niet-fysiek: kwetsende seksuele opmerkingen, op een seksuele manier staren, confronteren met seksuele bewegingen, porno laten zien, naaktfoto's of seksfilms maken of aan anderen laten zien, geslachtsdelen, billen enz. laten zien, confronteren met masturbatie

*Totaalcijfers zijn nog niet eerder gepubliceerd. Cijfers over verschillende leeftijdsgroepen in De Haas (2012)

Als geen onderscheid gemaakt wordt tussen fysiek en niet-fysiek en we kijken naar het totale aantal, dan blijkt dat 61% van de vrouwen en 33% van de mannen ooit enige vorm van seksuele grensoverschrijding (fysiek of niet-fysiek) heeft meegemaakt (data uit de Monitor Seksuele Gezondheid 2012, ongepubliceerd).

'GESLACHTSGEMEENSCHAP TEGEN DE WIL' OF 'VERKRACHTING'?

In de monitor van 2012 is gevraagd naar ervaringen met geslachtsgemeenschap tegen de wil in plaats van verkrachting, zoals in 2009. Dit is gedaan omdat mensen bij verkrachting vaak denken aan onbekende daders en fysiek geweld, wat zou kunnen leiden tot onderrapportage.^{xi} In 2009 meldde 11,7% van de vrouwen en 2,6% van de mannen dat ze verkrachting hadden meegemaakt. Het verschil is dus niet groot tussen de cijfers uit 2009 en die uit 2012 in bovenstaande tabel.

MINDERJARIGEN (ONDER DE 18): NATIONAAL RAPPOORTEUR

De Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen heeft in mei 2014 een rapport gepubliceerd ('Op goede grond') waarin bekeken is hoe vaak seksueel misbruik voorkomt bij minderjarigen.^{xii} De Nationaal Rapporteur gebruikt de term 'seksueel geweld' als overkoepelend begrip, waarbij ze een onderscheid maakt tussen *hands-on* en *hands-off* gedrag. Bij *hands-on* is sprake van fysiek contact tegen de wil, variërend van zoenen tot verkrachting. *Hands-off* betreft niet-fysieke grensoverschrijding, zoals ongewild geconfronteerd worden met porno, schennis of seks via de webcam. Voor dit onderzoek zijn drie bronnen gebruikt: de scholierenstudie van de Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van kinderen en jeugdigen uit 2010 (Universiteit Leiden), Seks onder je 25e (Rutgers WPF) en Seksuele gezondheid in Nederland (Rutgers WPF). Er zijn nieuwe berekeningen gemaakt, waarbij als leeftijdsgrens 18 jaar is genomen, de leeftijd waarop iemand meerderjarig wordt.

Op 18-jarige leeftijd heeft ongeveer een derde in zijn of haar leven een vorm van seksuele grensoverschrijding meegemaakt, 40,9% van de meisjes en 22,9% van de jongens (seksueel geweld volgens de definitie van de Nationaal Rapporteur). Het gaat dan om zowel *hands-on* vormen van seksuele grensoverschrijding en seksueel geweld (waarbij sprake is van fysiek contact, zie boven) als van *hands-off* vormen. Het betreft vooral minder vergaande vormen van seksuele grensoverschrijding, zoals seksueel aangeraakt of gezoend worden tegen de wil. Eén op de 10 meisjes heeft ervaring met ongewilde manuele (aftrekken of vingeren) seks. Tussen de 5 en 10% van de meisjes heeft ervaringen met orale seks of geslachtsgemeenschap tegen de wil.⁴

⁴ Per onderzoek en vraagstelling geeft de Nationaal Rapporteur aan hoeveel vaker meisjes slachtoffer zijn dan jongens. Het onderscheid wordt niet in percentages gemaakt.

KINDEREN EN JONGEREN

In het onderzoek van Rutgers WPF naar seksuele grensoverschrijding is vooralsnog geen onderscheid gemaakt tussen kinderen onder en boven de 12 jaar. Dit onderscheid is wel van belang. Ten eerste hanteert de wet deze scheiding, en ten tweede beginnen jongeren vanaf een jaar of twaalf te experimenteren met seksualiteit. Dat brengt risico's met zich mee. Nadere analyses van de monitordata uit 2012 laten inderdaad zien dat het meeste seksueel grensoverschrijdende gedrag bij kinderen onder de 18 jaar plaatsvindt in de leeftijdsgroep 12 tot 18. Van de kinderen onder de 12 jaar heeft 2,9% van de meisjes en 0,7% van de jongens ervaringen met een vorm van fysieke seksuele grensoverschrijding.^{xiii}

MENSEN MET EEN BEPERKING

Bij mensen met een lichamelijke, zintuiglijke (mensen die slecht of niet kunnen zien of horen) of een verstandelijke beperking is in 2011 een onderzoek gedaan naar seksuele grensoverschrijding.^{xiv} Bij deze groepen is een vragenlijst gebruikt die was gebaseerd op het onderzoek Seksuele Gezondheid 2009. Daardoor konden de cijfers vergeleken worden met die van de algemene bevolking. Mensen met een verstandelijke beperking zijn geïnterviewd met een vereenvoudigde vragenlijst.

Ook in dit onderzoek zijn verschillende vormen van seksuele grensoverschrijding uitgevraagd, zoals ongewenste aanrakingen, tegen de zin geslachtsdelen laten zien (in het echt of via internet), gedwongen worden tot masturbatie en verkrachting.

MINSTENS ÉÉN VORM VAN SEKSUELE GRENSOVERSCHRIJDING MINSTENS ÉÉN KEER MEEGEMAAKT (MENSEN MET EEN BEPERKING)

	Lichamelijke beperking	Visuele beperking	Auditieve beperking	Verstandelijke beperking	Geen beperking (monitor 2009)
Vrouwen	48,6	36,5	54,3	71,9	55,9%
Mannen	21,7	18,4	17,2	43,9	20,5%

WELEENS VERKRACHTING MEEGEMAAKT (MENSEN MET EEN BEPERKING)

	Lichamelijke beperking	Visuele beperking	Auditieve beperking	Verstandelijke beperking	Geen beperking (monitor 2009)
Vrouwen	20,8	12,7	14,3	23,4	11,7
Mannen	5,0	2,0	3,4	7,0	2,6

Mensen met een verstandelijke beperking maken vaker seksuele grensoverschrijding en verkrachting mee dan mensen zonder beperking. Vrouwen met een lichamelijke of een verstandelijke beperking hebben vaker verkrachting meegemaakt dan mensen zonder beperking. Datzelfde geldt voor mannen met een lichamelijke beperking. Mensen met een beperking hebben dus een grotere kans op ernstige vormen van seksuele grensoverschrijding.

ETNISCHE GROEPEN

De Katholieke Universiteit Brabant heeft een onderzoek uitgevoerd naar het meemaken van seksueel misbruik in de kindertijd (voor het 18^e jaar) bij Nederlandse, Marokkaanse, Turkse, Surinaamse en Antilliaanse jongeren van 18 tot 25 jaar. Seksueel misbruik is gedefinieerd als elke seksuele handeling, zowel fysiek als niet-fysiek, die onvrijwillig en tegen de zin van het slachtoffer is uitgevoerd. Niet-fysieke vormen van seksueel misbruik waren bijvoorbeeld gedwongen worden naar pornografische beelden te kijken of te masturberen, fysieke vormen van seksueel misbruik waren onder andere op een seksuele manier aangeraakt worden tegen de wil, of geslachtsge-meenschap tegen de wil.^{xv}

SEKSUEEL MISBRUIK VOOR HET 18^E JAAR ONDER 5 ETNISCHE GROEPEN (TUSSEN 18 EN 25 JAAR) (% MINSTENS EEN ENKELE KEER)

	Totaal	Nederlands (n=2.269)	Antiliaans (n=50)	Surinaams (n=133)	Marokkaans N=207)	Turks (n=240)
Seksueel misbruik	42,9%	47,2%	48,0%	48,1%	32,6%	45,0%
Mannen	32,7%	37,0%	37,5%	33,3%	31,7%	50,0%
Vrouwen	52,6%	55,5%	57,7%	53,8%	32,9%	42,5%
Zonder fysiek contact	22,0%	23,3%	28,0%	30,0%	17,6%	21,6%
Met fysiek contact	36,2%	40,8%	38,0%	37,0%	23,2%	37,4%

Surinaamse en Turkse jongeren hebben evenveel misbruik gerapporteerd als Nederlandse jongeren, terwijl Marokkaanse jongeren juist minder vaak seksueel misbruik hebben meegemaakt in hun jeugd. Marokkaanse en Turkse meisjes hebben minder misbruik meegemaakt dan autochtoon Nederlandse meisjes, terwijl de Turkse jongens vaker misbruik rapporteerden dan de Nederlandse jongens.

LESBISCHE VROUWEN, HOMOSEKSUELE MANNEN, BISEKSUELEN EN TRANSGENDERS (LHBT)

In een onderzoek naar seksuele grensoverschrijding tegen deze groepen is een onderscheid gemaakt tussen seksueel kwetsende opmerkingen, seksuele aanrakingen en zoenen tegen de wil enerzijds⁵ en seksueel geweld (aftrekken of vingeren, orale, vaginale, anale seks tegen de wil) anderzijds.^{xvi}

SEKSUELE GRENDOERSCHRIJDING EN SEKSUEEL GEWELD BIJ LESBISCHE, HOMOSEKSUELE EN BI-SEKSUELE MENSEN

	Homomannen	Bi-mannen	Lesbische vrouwen	Bi-vrouwen
Kwetsende opmerkingen, aanrakingen, zoenen tegen de wil	49,1%	34,4%	63,0%	72,8%
Seksueel geweld	15,3%	13,5%	22,8%	36,3%
Seksueel geweld voor het 16 ^e jaar	4,5%	7,1%	11,5%	16,9%

SEKSUELE GRENDOERSCHRIJDING EN SEKSUEEL GEWELD BIJ TRANSGENDERS*

	Transvrouwen	Man-naar-vrouw transgenderisten	Transmannen	Vrouw-naar-man transgenderisten
Kwetsende opmerkingen, aanrakingen, zoenen tegen de wil	59,6%	60,6%	60,8%	78,6%
Seksueel geweld	21,3%	19,0%	34,5%	49,5%
Seksueel geweld voor het 16 ^e jaar	8,7%	9,2%	16,9%	33,0%

*Transmannen en transvrouwen identificeren zich volledig met het andere dan het geboortegeslacht. Een transman is dus iemand die het biologische lichaam heeft van een vrouw maar zich een man voelt. Transgenderisten zijn mensen die zich iets anders dan uitsluitend man of vrouw voelen. Een MV transgenderist heeft een mannenlichaam maar voelt zich in meer of mindere mate vrouw.

⁵ In het rapport 'Een wereld van verschil' is voor deze categorie de term 'seksuele grensoverschrijding' gehanteerd. Omdat in deze factsheet grensoverschrijding als overkoepelende term wordt gebruikt, zijn de afzonderlijke gedragingen hier apart benoemd.

Deze cijfers zijn niet rechtstreeks vergelijkbaar met de cijfers uit de algemene bevolking van Nederland, omdat er een andere vragenlijst is gebruikt. Uit een eerder onderzoek van Rutgers WPF waarin ook een kleine groep LHBT is meegenomen bleek echter dat seksueel geweld vaker voorkomt bij de LHBT-groepen, met uitzondering van lesbische vrouwen.^{xvii} De pleger is echter vaak een heteroseksuele man en niet de huidige partner. Ook buitenlands onderzoek wijst in die richting.

EUROPESE CIJFERS: (SEKSUEEL) GEWELD TEGEN VROUWEN

Het Europees Agentschap voor de Grondrechten heeft begin 2014 de resultaten van een onderzoek naar lichamelijk, seksueel en psychologisch geweld tegen vrouwen in Europa naar buiten gebracht.^{xviii} Het betreft een grootschalig onderzoek onder 42.000 vrouwen in 28 Europese landen, waaronder Nederland. De Nederlandse cijfers kunnen daardoor vergeleken worden met de Europese. In dit onderzoek wordt de term 'seksueel geweld' gehanteerd, waarbij bedoeld wordt: gedwongen seksuele penetratie, pogingen tot seksuele penetratie, enige vorm van seksuele activiteit tegen de wil of uit angst toegegeven aan seksuele activiteiten.

SEKSUEEL GEWELD* TEGEN VROUWEN IN EUROPA EN IN NEDERLAND

	Europese vrouwen	Nederlandse vrouwen
Meemaken van enige vorm van lichamelijk of seksueel geweld sinds haar 15 ^e	33%	45%
Meemaken van seksueel geweld door partner of iemand anders	11%	18%
Meemaken van seksueel geweld door partner	7%	11%
Meemaken van seksueel geweld door iemand anders dan partner	6%	12%
Meemaken van seksuele intimidatie (ongewenst aanstaren, aanraken, opmerkingen maken, ongewenste avances, ongewenste e-mails of foto's sturen enz.)	55%	73%
Meemaken van stalking sinds haar 15 ^e	18%	26%
Meemaken van enige vorm van seksueel geweld voor haar 15 ^e	12%	20%

*Hier valt ook onder: enige vorm van seksuele activiteit tegen de wil, of uit angst toegegeven aan seksuele activiteiten

De Nederlandse cijfers zijn dus hoger. Dat betekent niet per se dat seksueel geweld in Nederland vaker voorkomt. De verklaring van de Europese onderzoekers lijkt plausibel: Nederlandse vrouwen herkennen seksueel geweld eerder als zodanig en accepteren dat wellicht minder snel. De reden daarvoor zou kunnen zijn dat we in Nederland open zijn over seksualiteit en er op scholen aandacht aan besteden, waardoor mensen eerder in de gaten hebben wat onacceptabel gedrag is.^{xix}

MISBRUIK IN DE WERKOMGEVING

Volgens de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2013 van TNO heeft gemiddeld 5,3% van de beroepsbevolking in 2013 op het werk weleens te maken gehad met ongewenste seksuele aandacht van klanten (of patiënten, leerlingen, passagiers e.d.), 9,0% van de vrouwen en 1,8% van de mannen. In de horeca (8,0%) en de gezondheids- en welzijnszorg (14,1%) zijn deze cijfers hoger (niet uitgesplitst naar geslacht). Gemiddeld 1,8%, 3,0% van de vrouwen en 0,8% van de mannen, heeft weleens ongewenste seksuele aandacht gekregen van een leidinggevende of collega's. Ook hier springt de horeca er (iets) uit (3,0%).^{xx}

MISBRUIK IN (RELIGIEUZE) INSTELLINGEN

In 2010 kreeg de Commissie Deetman 1795 meldingen van ongewenste seksuele benadering voor het achttiende jaar door een pleger die werkzaam was binnen de Rooms-Katholieke Kerk. Dat komt volgens de commissie neer op 0,3 tot 0,9% van de Nederlanders van veertig jaar en ouder. De lijst van plegers telt ongeveer 800 namen. Een vervolgonderzoek betrof seksueel misbruik van en fysiek en psychisch geweld jegens minderjarige vrouwen in de Rooms-Katholieke Kerk van 1945 tot 2010.

De bevindingen van dit vervolgonderzoek wijken in hoofdzaak niet af van het eerdere commissieonderzoek naar seksueel misbruik van minderjarigen (jongens en meisjes) in de RKK. Volgens de commissie ging het om tien- tot twintigduizend slachtoffers in internaten en instellingen en in totaal om enkele tienduizenden slachtoffers in de periode 1945 tot 2010. Bij ruim 40% van de onderzochte meldingen van seksueel misbruik van minderjarige vrouwen is sprake van ernstig seksueel misbruik. Seksueel misbruik ging in de helft van de gevallen gepaard met fysiek en/of psychisch geweld.

MISBRUIK IN DE JEUGDZORG

De Commissie Samson deed onderzoek naar seksueel misbruik in de jeugdzorg. In 2010 waren 143 per 1000 kinderen tussen de 12 en 18 slachtoffer geworden, vergeleken met 74 per 1000 kinderen in de algemene bevolking. Het gaat vooral om kinderen in de residentiële jeugdzorg (en niet zozeer de pleegzorg). Meisjes zijn vaker slachtoffer dan jongens, en kinderen met een verstandelijke beperking vaker dan normaalbegaafde kinderen.

SEKSUELE GRENDOVERSCHRIJDING IS EEN STRUCTUREEL PROBLEEM

Uit bovenstaand overzicht blijkt dat cijfers per onderzoek verschillen. Dat heeft te maken met verschillende definities, verschillende onderzoeksgroepen, met de manier waarop het onderzoek wordt uitgevoerd, en misschien ook wel met de manier waarop mensen tegen het thema aankijken; het Europese onderzoek lijkt daar een voorbeeld van. Het is daarom altijd belangrijk om goed na te gaan hoe de cijfers tot stand zijn gekomen en hoe ze geïnterpreteerd moeten worden. Alle recente studies wijzen echter wel in dezelfde richting, namelijk dat seksuele grensoverschrijding een structureel probleem is. Ook internationaal onderzoek wijst in dezelfde richting..

RECHT DOEN AAN DE ERNST VAN SEKSUEEL GEWELD

De afbakening van het begrip seksueel geweld binnen het grotere geheel van seksuele grensoverschrijding is in bovenstaand overzicht van de cijfers niet altijd eenduidig aan te geven. Aangeraakt worden tegen je wil en gradaties daarin, overgehaald worden om seks te hebben en een rotgevoel en spijt achteraf, het is soms lastig om te bepalen wanneer het om seksueel geweld gaat.

De manier waarop een plegger zijn wil oplegt, zegt ook iets over de gradatie van de ernst van de grensoverschrijding. Gebruik maken van chantage of geweld zijn daarbij aantoonbaar ernstige vormen, maar vaak gaan pleggers subtieler te werk. Ons inzicht daarin wordt groter en het onderzoek steeds verfijnder. Belangrijk is dat recht gedaan wordt aan de ernst van seksueel geweld, zonder dat het begrip wordt gedevalueerd. Maar ook zonder dat minder ernstige vormen van seksuele grensoverschrijding worden gebagatelliseerd. Uiteindelijk is elk geval van seksuele grensoverschrijding er één te veel.

NOTEN

- ⁱ Draijer, N. (1988). *Seksueel misbruik van meisjes door verwanten. Een landelijk onderzoek naar de omvang, de gezinsachtergronden, de emotionele betekenis en de psychische en somatische gevolgen*. Den Haag: Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.
- ⁱⁱ Romkens, R. (1992). *Gewoon geweld? Omvang, aard, gevolgen en achtergronden van geweld tegen vrouwen in heteroseksuele relaties*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- ⁱⁱⁱ Deetman, W., Draijer, N., Merkelbach, H., Monteiro, M., & De Vries, G. (2011). *Seksueel misbruik van minderjaren in de Rooms-Katholieke Kerk*. Amsterdam: Balans.
- ^{iv} Commissie Samson (2012). *Omringd door zorg en toch niet veilig. Seksueel misbruik van door de overheid uit huis geplaatste kinderen. 1945 tot heden*. Amsterdam: Boom.
- ^v Frans, E. & Franck, T. (eerste druk 2010). *Het Vlaggensysteem*. Antwerpen / Apeldoorn: Garant Uitgevers.
- ^{vi} Boland, G., Aarnink, G., Pollet, J., Van der Vlucht, I., & Esselink, R. (1991). *Seksueel geweld aan de orde: werkboek voor het begeleiden van een basiscursus voor hulpverleners*. Utrecht: Medusa.
- ^{vii} Stichting Ambulante Fiom, 2006; op www.seksueelgeweld.info, geraadpleegd 25 oktober 2013.
- ^{viii} Graaf, H. de, Meijer, S., Poelman, J., & Vanwesenbeeck, I. (2005). *Seks onder je 25e. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2005*. Utrecht: Rutgers WPF/Amsterdam: SoaAids.
- ^{ix} Graaf, H. de, Kruijjer, H., Acker, J. van & Meijer, S. (2012). *Seks onder je 25e. Seksuele gezondheid van jongeren in Nederland anno 2012*. Utrecht: Rutgers WPF/Amsterdam: SoaAids.
- ^x Haas, S. de (2012). Seksueel grensoverschrijdend gedrag onder jongeren en volwassenen in Nederland. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 36(2), 136-145.
- ^{xi} Hamby, S.L., & Koss, M.P. (2003). Shades of gray: A qualitative study of terms used in the measurement of victimization. *Psychology of Women Quarterly*, 27, 243-255.
- ^{xii} Nationaal Rapporteur Mensenhandel en Seksueel Geweld tegen Kinderen (2014). *Op goede grond. De aanpak van seksueel geweld tegen kinderen*. Den Haag: Nationaal Rapporteur.
- ^{xiii} Data uit de Monitor Seksuele Gezondheid 2012, ongepubliceerd.
- ^{xiv} Berlo, W. van, De Haas, S., Van Oosten, N., Van Dijk, L., Brants, L., Tonnon, S., & Storms, O. (2011). *Bepikt weerbaar. Een onderzoek naar seksueel geweld bij mensen met een lichamelijke, zintuiglijke of verstandelijke beperking*. Utrecht: Rutgers WPF/ Movisie.
- ^{xv} Okur, P., Van der Knaap, L.M., & Bogaerts, S. (2015, in press). Prevalence and nature of child sexual abuse in the Netherlands: Ethnic differences? *Journal of Child Sexual Abuse*.
- ^{xvi} Haas, S. de (2014). Seksueel geweld en grensoverschrijding. In H. de Graaf, B. Bakker & C. Wijzen, *Een wereld van verschil. Seksuele gezondheid van LHBT's in Nederland 2013 (hoofdstuk 8)*. Utrecht: Rutgers WPF.
- ^{xvii} Rutgers WPF (2013). *Wat maakt het verschil? Diversiteit in de seksuele gezondheid van LHBT's, een verkenning*. Utrecht: auteur.
- ^{xviii} European Union Agency for Fundamental Rights (FRA) (2014). *Violence against women: an EU-wide survey Main results*. Luxemburg: FRA.
- ^{xix} Römken, R., De Jong, T., & Harthoorn, H. (2014). *Geweld tegen vrouwen. Europese onderzoeksgegevens in Nederlandse context*. Amsterdam: Atria.
- ^{xx} Zwieten, M. van, De Vroome, E., Mol, M., Mars, G., Koppes, L., & Van den Bossche, S. (2014). *Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2013. Methode en globale resultaten*. Hoofddorp: TNO.

COLOFON

Het whitepaper *'Seksuele grensoverschrijding en seksueel geweld: feiten en cijfers'* is een gezamenlijke uitgave van Rutgers en Movisie en is te downloaden van www.rutgers.nl/kennisdossiers, www.movisie.nl en www.seksueelgeweld.info.

Tekst: Willy van Berlo, Rutgers en Ina van Beek, Movisie
Met dank aan het Partnership Aanpak Seksueel Geweld, en Pinar Okur

Vragen of opmerkingen over dit whitepaper?
Neem contact op met de afdeling Communicatie van Rutgers via
communicatie@rutgers.nl

Deze tekst wordt regelmatig geactualiseerd en medio 2015 uitgebreid met de onderwerpen preventie, gevolgen, hulpverlening en beleid.

© Rutgers en Movisie, maart 2015.